

Genetic Language Tree Models. –
Seppo Suhonen (toim.), Itämerensuo-
malainen kulttuurialue. The Fenno-

Baltic Cultural Area s. 31–69. Cast-
renianumin toimitteita 49. Helsinki.

EI MITIIV VIKOA

Ilkka Savijärvi & Eeva Yli-Luukko *Jämsän äijän murrekirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 618. SKS, Helsinki 1994. 237 s. ISBN 951-717-839-5.

Suomessa on kansankieltä tallennettu enemmän kuin missään muualla ja viitisenkymmentä viimeistä vuotta murteita on myös nauhoitettu. Meillä jos missä olettaisi murrejulkaisuja siis olevan paljon ja monenlaisia. Kotiseudun murrekirjoja -sarjassa onkin ilmestynyt 13 teosta — pitäjän tai sitä suuremman alueen murrenäytteitä — mutta yksikään kirjoista ei ole esimerkiksi tyypillisimpien savolaismurteiden alueelta. Suuri osa murretallenteista on päättynyt opinnäytteiden materiaaliksi tai muihin tutkimusta palveleviin tarkoituksiin ja kaikkein suurin osa arkistojen aarteiksi.

Vanhan Jämsän (Jämsän, Jämsänkosken ja Koskenpään) murretta on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (KKTK) nauhoitearkistossa runsaasti: noin 80 tuntia. Jämsän ja Jämsänkosken kotiseutuyhdistykset ovat lähteneet pyytämään omaansa takaisin, tavoittelemaan kouluopetukseen ja kotiseututyöhön sopivaa oman murteensa lukemistoa ja tutkimukseen perustuvaa kuvausta Jämsän murteesta. Hanke on johdannut nopeasti hyviin tuloksiin.

KKTK:n tutkija Eeva Yli-Luukko ja Joensuun yliopiston suomen kielen apulaisprofessori Ilkka Savijärvi — molemmat jämsäläisjuurisista — sekä kotiseutuyhdistysten asettama toimikunta ovat kahdessa vuodessa tehneet kirjan, jossa on 31 sivun mittainen selvitys Jämsän murteesta ja sen

tutkijoista, 110 murretekstiä 36 kertojalta tai muistiinmerkitsijältä, 11 tekstejä ryhmittelevää mottorunoa, 66 valokuvaa yli 30 kokoelmasta, aakkosellinen henkilöhakemisto kirjan kertojista ja tärkeimmistä jutuissa mainituista henkilöistä sekä hakemisto murretekstien kaikista 3 359 sanasta esiintymäviitteineen.

Kirja jakautuu kahteen päälukuun. Ensimmäisessä Ilkka Savijärvi kertoo käsityksensä Jämsän murteen ja asutuksen synnystä esihistoriallisilta ajoilta 1600-luvulle. Molempien vaiheet ovatkin kiinnostavia, sillä hämäläisten ja karjalaisten muinaisten pyyntialueiden ja näiden heimojen myöhemmän pysyvän asutuksen raja on sattunut juuri Jämsän kohdalle. Ja vaikka Suomen asutushistoriasta on viime vuosinakin saatu uutta tietoa, jää jämsäläisten esi-isien ja -äitien selvittämiseen vielä mielikuvitukselle liikkumavaraa. Myös kysymys *Jämsä*-nimen merkityksestä on varmaa vastausta vailla: kirja antaa viisi selitystä, ennen esitettyjä ja houkuttelevasti myös yhden uuden.

Taitavasti Savijärvi kuvaa ja punnitsee Jämsän murteen hämäläis- ja savolaispiirteet ja toteaa savolaispiirteiden selvän enemmyyden. Selväksi tulee kuitenkin myös se, ettei Jämsän murre ole vain kokoelma savolaisuuksia ja hämäläisyyksiä sellaisinaan. Mieleen pyrkii pakostakin ky-

symys, mitä kaikkea ilmenisi muuallekin itä- ja länsimurteiden rajalle kohdennetusta kielen ja asutushistorian tutkimuksesta.

Parinkymmenen piirteen osalta otetaan vielä tarkemmin verrattavaksi Jämsän ja seitsemän naapuripitäjän murteet (viiden päijäthämäläisen ja kahden hämäläismurteisen), ja eroja paljastuu lähimmänkin murrenaapurin Kuhmoisten kielestä. Näitä eroja ovat kirjan tekijät antaneet myös jämsäläisten itsensä kuvata (s. 28 ja 102). — Kielen äänne- ja muoto-opin kuvaus ei ole helppoa kansanomaistettavaksi. Savijärvi tarjoaa hauskoja lauseparsia lukijoille. Hän sanoo tähän tapaan: »jämsäläisten perunat kiehuvat *paassa* – –; hämäläismurteissa sanottaisiin *parassa* tai *palassa*»; »Päijänteen kummallakin rannalla sanotaan esim. *tuojaan*, *viejään* – –, mutta idempänä – – *tuuvaan*, *viijään*»; »Päijät- Hämeen asukas on hämäläiseen tapaan *häijy*, itäsuomalainen on *häjy*» jne.

Lopuksi Savijärvi hahmottelee vanhemman ja nuoremman Jämsän murteen eroja: hän antaa esimerkkejä sanoista, johdoksista ja taivutusmuodoista, joita nykyjämsäläiset eivät enää käytä. Tarkkaan vertailuun tässä ei liene pyritty, eikä se kirjan näytteiden avulla onnistuisikaan, sillä kertojista liki kaksi kolmannesta on syntynyt 1800-luvulla (vanhin 1872), kymmenkunta vuosisadan kahdella ensi kymmenellä, ja vain neljä on 1920-, 30- ja 40-luvuilla syntyneitä.

Jämsän murteen kirjaajat, äänittäjät ja tutkijat varhaisimmista nykyisiin ovat saaneet oman alalukunsa. KKTK:ssa on tallenteita Jämsästä (jo mainittujen äänitteiden lisäksi) kunnioitettavat 71 000 sana- ja nimitietoa. Tätä kirjaa varten on etenkin Eeva Yli-Luukko tehnyt vielä runsaasti lisää nauhoitteita. — Kun kirjan toisessa luvussa on runsas ja taitavasti laadittu kuvitus, korostuu ensimmäisen luvun kuvattomuus. Vaikka Päijät-Hämeen murrealuetta valaisevia

karttoja on kolme, lukija kaipaa Vanhan Jämsän tarkempaa karttaa — muun muassa silloin, kun puhutaan »jokivarresta», »Jämsänjoen itärannasta» tai »keskustan tuntumasta». Kuvia kaipaa myös Jämsän murteen tutkijoista.

Kirjan toinen luku — lähes neljä viidesosaa kirjasta — on murrenäytteitä. Juttujen valinta, toimittaminen ja ryhmittely ovat Eeva Yli-Luukon työtä. Jämsän äijän murrekirjan ja Kotiseudun murrekirjoja -sarjan teosten selvin ero näyttää olevan siinä, että Jämsän äijien kokemukset on esitetty kahdeksaan aiheittaiseen ryhmään jaoteltuina eikä kertojittain. Menettely on oikein onnistunut: teos todella toimii lukemistona — mutta ei kai sitä tämän eron takia olisi tarvinnut julkaista murrekirjasarjan ulkopuolella. Eikä senkään takia, että murrekirjojen vakiosisältöä eivät ole tekijöiden omat runot.

Murrenäytteet ovat jämsäläisten, jämsänkoskelaiisten ja koskenpääläisten tarinoita kotiseutunsa elämästä: suuria tarinoita ja pieniä. On sensaatiotarina Konkolan patruunan rikastumiskeinoista ja tarina vaimoonsa kyllästyneestä miehestä, joka raivasi korpeen kilometriset sarat suopeltoa, rakensi yksinään suuren asuinrakennuksen karjasuojineen ja eli 30 vuoden arentiajan omavaraistaloudessaan. On tarinoita parantajista ja selvänäkijöistä, nokkelista selviytyjistä ja yksinkertaisista pieneläjistä; sankaritarina sepästä, joka kengitti kansalais-sotaan 157 hevosta neljässä päivässä; kauppiaan itsensä antama oppituokio kaupan taidosta ja työhönsä tyytyväisen kupparin todistus oman virkansa oivallisuudesta. Pienimpiä kertomuksia ovat lapsuuden tapahtumat — kun karattiin lanttupellon perkaamisesta tai kun heitin kissan sillalta järveen — ja silti näissäkin on jotain mieltä liikahduttavaa: vaikkapa riemu siitä, miten kahdeksannella oleva poika ostaa nahkaohjokset ensimmäisillä ansioillaan, tai

myötätunto, kun koulupoika heittää kivel-
lä luokan lasiin kiusaajistaan päästäkseen.

Teos ei ole historiankirja, vaan varsin
tyypillinen murrekirja. Opikseen sitä silti
lukee. Entisajan tilat ja tilanteet ovat elävi-
nä asetelmina ja kohtauksina edessämme:
haikupirtti ja talon tupa, kauppapuoti ja
huopatehdas, kirkon vihkiäisvalmistelut ja
haltioiden näyttäytymiset; metsäteollisuus-
temme alun toimintatavat, karjakon vuoden
työt ja palkka tahi poliisin tehtävät; kahden
viikon pituiset nuotantvetomatkat pyhäin-
päivän aikaan ja tervanpoltto ja -myynti
»tienoamamuotona». Kypsyys ja huumori
pilkahtavat monen vanhan ihmisen elämän-
asenteessa. Näin sanoo Julia Aaltonen men-
neen ajan töiden raskaudesta: »ei se naura-
tak kun niitä kaikkia muistelee. Mutta ehän
sillä väliä, ehän tässä keske o' aika loppu-
nu, vaikka, vaikk on kaikki nähtytki ja
kokenu.» Kirjan loppua kohti jutuissa lähes-
tytään nykyaikaa. Vanhat ihmiset tunnetusti
nyreilevät nykyajan turhuuksista niin kuin
esimerkiksi rallikilpailuista. Ja sitten sattuu
juuri Jämsässä elokuussa 1995 täsmälleen
se, mitä Paavo Virtanen kirjan viimeisellä
sivulla sanoo ajojen vaarallisuudesta.

Murrenäytteitä lukee nautinnokseen.
Niiden sisältö pitää lukijan kiinnostuneena,
ne ovat riittävän ehjiä kokonaisuuksia, eikä
murre ole toispaikkakuntalaisellekaan liian
vaikeaa. Sananselityksiä saattaisi tarvita

siellä täällä. Ehkä niitä voisi olla hakemis-
tossa; tekstit nimittäin ovat arvossaan ilman
selittelyjä.

Myös murteen merkintä on tehty luki-
jalle helpoksi. On selvitty kolmella erikois-
merkillä: liudennuksen, lujan alukkeen ja
sidonnan. Kiusallista kuitenkin on, että liu-
dennuksen merkki on täysin pystysuora ja
sen verran irti isäntäkirjaimestaan, että se
sanan keskellä tuntuu pysäyttävän lukemi-
sen kokonaan. Lujan alukkeen merkki puo-
lestaan on pölyhiukkasmaisen hento.

Miksi kotiseudun murrekirjat ovat tar-
peen? Saarijärvelle kotiutunut Luhangan
mies tuli vastanneeksi siihen viime kesänä
kertomalla, että kun hänelle tulee mieleen
jokin kotimurteen vanha sana, niin »se pi-
tää ihan ääneen sanova, se maistuu nii hy-
välle». Tämmöisillä kirjoilla on sama teh-
tävä kuin perhealbumilla. Eihän niissäkään
ole kaikista aikansa asukkaista kuvia, ei li-
kikään kaikista tilanteista. Ja silti se, mikä
niihin on talletettu, herättää ketjun muita
muistoja. Kun eri kuntien kylätkin nykyään
tekevät kilvan kyläkirjojaan, sen täytyy olla
osoitus yhteisten asioiden arvostamisesta
— murteen tai muistojen, samantekevää.

RAIJA LEHTINEN

*Valtiotieteellinen tiedekunta,
PL 54 (Unioninkatu 37),
00014 Helsingin yliopisto*

KOHTELIAISUUS JA NAISELLISUUS

Janet Holmes *Women, men and politeness*. Real Language series. Longman, London & New
York 1995. 254 s. ISBN 0-582-06361-2.

Usseelantilainen kielentutkija Janet
Holmes on kirjassaan tarttunut aiheeseen,
joka on askarruttanut sukupuolen ja
kielenkäytön tutkijoita pitkään: ovatko nai-
set kohteliaampia kuin miehet? Holmes ei

pidä lukijaa jännityksessä pitkään: hän il-
moittaa jo ensi sivuilla, että vastaus kysy-
mykseen on myönteinen — naiset ovat yleis-
esti ottaen kielellisesti kohteliaampia kuin
miehet. Hän kannustaa lukijaa jatkamaan